

Hanneleena Hieta

Yliopistonlehtori, FT
Turun yliopisto

“Odottakaahan kun tulette sinne niin teitä viedään kuin viinapannua”

Lausuntataiteilija Kastehelmi Karjalaisen Pohjois-Amerikan kiertue 1964

Asiasanat: akkulturaatio, amerikansuomalaiset, assimilaatio, Kanada, siirtolaisyhteisöt, siirtolaisuus, taiteilijat, Yhdysvallat.

Lausuntataiteilija Kastehelmi Karjalainen (1911–1973) kiersi lausumassa tyttärensä Tertun kanssa Yhdysvaltojen itärannikon, Floridan, suurten järvien ja Kanadan suomalaisyhteisöissä keväältä keväeseen 1964. Tämä artikkeli pohjautuu Karjalaisen kotiarkistoon ja tekemääni tätini Tertun haastatteluun vuodelta 2013. Kastehelmi Karjalaisen representaatio oli kahdensuuntaista. Yhtäältä hän oli suomalaisen kulttuurin sanansaattaja siirtolaisten keskuudessa, mutta toisaalta hänen suomalaisille lehdille matkaltaan kirjoittamat pakinansa olivat amerikkalaisuuden representaatiota suomalaiselle lukijakunnalle. Koska Kastehelmi Karjalainen oli eräänlainen suomen kielen ja kirjallisuuden asiantuntija, hänellä oli varmat mielipiteet suomen kielen asemasta Pohjois-Amerikassa. Myöhempi tutkimus on voinut osoittaa, ettei suomalainen identiteetti ole kadonnut kielen kadottua, mutta tältä asia ei siis vielä vuonna 1964 lausuntataiteilija Karjalaisen silmin näyttänyt. Kastehelmi Karjalainen ja hänen tyttärensä saivat pitkäaikaisia ystäviä kiertueeltaan. Sekä kirjeitä, kuvia että lahjoja lähetettiin puolin ja toisin monia vuosia.

Lausuntataiteilija Kastehelmi Karjalainen (1911–1973) kiersi lausumassa tyttärensä Tertun kanssa Yhdysvaltojen itärannikon, Floridan, suurten järvien ja Kanadan suomalaisyhteisöissä keväältä keväeseen 1964. Tämä artikkeli pohjautuu Karjalaisen kotiarkistoon ja

tekemääni tätini Tertun haastatteluun vuodelta 2013.

Kastehelmi Karjalainen oli suosittu ja jo pitkän uran tehnyt lausuntataiteilija. Hän oli erityisen tunnettu kalevalaisen lausuntaperinteen kantajana, mutta myös lasten suosima satujen kertoja ja tuttu radioääni. Lisäksi hän kirjoitteli pakinoita useisiin lehtiin. Pari vuotta Amerikan-matkansa jälkeen hän julkaisi myös kaksi suurta suosiota saanutta romaania, jotka heijastelivat karjalaisen siirtoväen tuntemuksia.

Vuonna 1963 Helsingin Kalevalaisten Naisen taidekerho päätti lähettää Karjalaisen laajalle Amerikan-kiertueelle. Ajatuksen isänä voidaan pitää duluthlaista konsuli Alex Kyyhkystä, joka oli Rovaniemen keskikesän juhlilla lausuntaa kuultuaan esittänyt Karjalaiselle kutsun tulla lausumaan myös amerikansuomalaisille. Kirjeenvaihdosta voidaan päätellä, että tämä itsekin jossain määrin yllättyi, kun kutsu otettiin vakavissaan. Ennen Suomesta lähtöä vain vierailun pääkohdat oli lyöty lukkoon. Pikkuasiat, kuten varsinaiset esiintymispaikat, ajateltiin sovittavaksi kevään kuluessa. Majoitus järjestettiin eri paikkakuntien suomalaisten kotona. Kiertueen pääpromootorina toimi Eino J. Railimo New Yorkissa. Hän oli kotoisin Viipurista ja aktiivinen Amerikan karjalaispiireissä. Työkseen hän johti Swedish American Linesin Suomen-toimintoja. Kastehelmi Karjalainen ja Terttu lensivät Reykjavikin kautta New Yorkiin

helmikuussa ja palasivat touko-kuun lopulla laivalla Atlantin yli kotiin.

Kaksisuuntainen representaatio

On vain harvoja lausuntailtoja, joiden sisällöstä on säilynyt kirjallisia todisteita. Tertun muistelemien mukaan sisältö oli usein tilaisuuden järjestäjien toivomuksesta kalevalaista kansanrunoutta, mutta toisinaan myös uudempaa lyriikkaa ja proosaa. Hänen mukaansa yleisö koostui useimmiten jo eläkeikään ehtineistä kuulijoista, koska toisen ja kolmannen polven suomalaiset eivät juurikaan ymmärtäneet suomea. Suomalaisten siirtolaisten assimilaatiohalukkuus ja vauhti oli suurta. Eräässä kuulijan kirjeessä kirjoitetaan näin:

”Mutta kuten ymmärrätte on täällä paljon sellaisia, jotka eivät koskaan ole kuulleet Kalevalasta sen enempää kuin Kan-
telettarestakaan. Niitä, jotka ovat tulleet tänne 60–70 vuotta sitten. Lähteneet Suomesta tuskin kiertokoulua käyneinä. Lapsilleen heillä ei ole ollut muuta kerrottavaa kuin nälästä ja puutteesta. Nämä monet Ylä-Michiganissa syntyneet ja kasvaneet eivät ole muuta Suomesta tienneet. Nyt vasta kun monet ja yhä useammat siellä käyvät – kertovat aivan toista.”

Kirjoittaja jatkoi toivomuksella, että yhä useammat kävisivät Suomessa ja muuttaisivat käsitystään siitä.

Kastehelmi Karjalaisen representaatio oli kahdensuuntaista. Yhtäältä hän oli suomalaisen kulttuurin sanansaattaja siirtolaisten keskuudessa, mutta toisaalta hänen suomalaisille lehdille matkaltaan kirjoittamat pakinansa olivat amerikkalaisuuden representaatiota suomalaiselle lukijakunnalle. Hän kirjoitti turkulaislehdelle *Uusi Aura*, joka valitettavasti matkan aikana meni konkurssiin, ja matkan jälkeen vielä *Karjala*-sanomalehdelle. Lisäksi hän kirjoitti yksittäisiä pakinoita muihinkin julkaisuihin. Monilta osin kirjoitukset sisälsivät sitä, mitä suomalaiset osasivatkin odottaa: amerikkalaiset olivat ystävällisiä, vauraita, kaikki oli suurta ja teknisesti edistynyttä. Karjalainen vitsaili jopa astianpesukoneen kustannuksella, että se varmaan myös paistaisi perheen lihapullat. Raportointi ei sujunut aivan ilman kommenteja. Myös 1960-luvulla uutiset kulkivat molempiin suuntiin. Niinpä eräs amerikkalainen lukija oli saanut käsiinsä Suo-

Lausuntakiertueen mainontaa paikallisissa sanomalehdissä.

messa julkaistun kirjoituksen, jossa eräitä pitoja oli luonnehdittu syömingeiksi. Siitä lukija oli tuottunut kovasti. Karjalaisen arkistosta löytyy useita eri amerikansuomalaisten lehtien päätoimittajille kirjoitettuja kirjeiden toisteita, jossa lausuntataiteilija pahoittelee sanavalintaansa ja korjaa, että tarkoitus oli kehua juhlien laatua, ei haukkua niitä.

Suomen kielen kohtalo suomalaisyhteisöissä

Koska Kastehelmi Karjalainen oli eräänlainen suomen kielen ja kirjallisuuden asiantuntija, hänellä oli varmat mielipiteet suomen kielen asemasta Pohjois-Amerikassa. Hänen muistikirjansa täyttyivät hänen muistiinmerkitsemistään amerikansuomalaisista lausahduksista. Karjalainen koki, että monet suomalaisyhteisöt, varsinkin suurten järvien alueella, ovat kuolemassa. Tähän eivät johtaneet pelkästään taloudelliset syyt, kuten kuparin hinnan romahtaminen, vaan hän näki kielen katoamisen olevan myös yhteisön sulautumisen merkki. Hän näki asioiden olevan toisin Kanadan puolella:

”Suomenkieli soi puhtaana. Niin kuin kaikkialla Kanadassa. ... [Olimme] viikkokaupalla puhuneet väelle, joka tuskin ymmärsi. Väelle, joka vuosikymmenien aikana oli tullut ”lyhkäseksi suomessa”, niin kuin he herttaisesti puolustautuivat.”

Esimerkkinä kielen katoamisesta hän kirjoitti esiintymisestään Marquetten yliopistossa Michiganissa. Hän arveli väkeä olleen lähes tuhat ja tuskin kenenkään heitä ymmärtäneen. Tämä saattaa kyllä ollut taiteilijan liioittelua, koska kirjeenvaihdosta käy ilmi, että ainakin Fitchburg State Collegessa vastaavan tilaisuuden järjestäjät olivat Karjalaisen kanssa neuvoteltuaan nimenomaan markkinoineet tilaisuutta vain suomentaitoisille, ei siis ”kielislille”. Toisaalta Karjalaisen käsikirjoituksista selviää, että kielellinen assimilaatio nähtiin noina aikoina välttämättömänä ja eräässä mielessä edistymisen takeena. Hän raportoi siitä, miten hyvin lukuisat suomalaiset työläisvanhemmat olivat saaneet jälkipolvensa korkeakoulutetuksi. Erityismaininnan käsikirjoituksessa sai Reino Takala, vuoden opettaja vuodelta 1959, lähes englannintaidottomien suomalaissiirtolaisten poika, joka poikkeuksellisesti halusi opettaa omille lapsilleen myös suomea. Yksi Karjalaisen kiintoisimmista kertomuksista liittyy ensimmäisen polven kieleen. Hän kertoi suomalaisten vanhusten yksityisestä lepokodista Covingtonissa, Michiganissa näin:

”Muhkea televisio seisoi seurusteluhallin nurkassa, silmä mustana. Sitä ei katsottu. He eivät ymmärtäneet kieltä, jota se puhui. Elämänsä kaiken tässä maassa asuneet, mutta omatekoisella ”finliskalla” asiansa hoitaneet, eivät pystyneet ”tappamaan aikaansa” television avulla.”

Karjalainen näki, miten ensimmäisen sukupolven suomalaissiirtolaiset eivät olleet koskaan oppineet valtavirran kieltä. Nämä tuolloin kahdeksan- ja jopa yhdeksänkymppiset asukkaat olivat tulleet Suomesta viimeistään 1910–1920-lukujen taitteessa.

Monenkirjava suomalaisyhteisö

Kastehelmi Karjalainen näyttää intuitiivisesti osuneen siihen, että kanadansuomalaisten yhteisöt ja Yhdysvaltojen suomalaisyhteisöt kulkivat laadullisesti erilaista akkulturaatiopolkua. Tähän on saattanut johtaa suomalaisen massamuuton loppuminen Yhdysvaltoihin 1920-luvun siirtolaisuuslakien myötä, mikä väijäämättä vaikutti suomalaisyhteisöjen rakenteeseen (Leinonen 2011). Myöhempi tutkimus (Österlund-Pötzsch 2003) on voinut osoittaa, ettei suomalainen identiteetti ole kadonnut kielen kadottua, mutta tältä asia ei siis vielä vuonna 1964 lausuntataiteilija Karjalaisen silmin näyttänyt.

Karjalaisen käsikirjoituksista käy ilmi, miten jännittävinä hän koki tapaamiensa ihmisten kohtalot, varsinkin kieltä pahemmin osamattomien työläisvanhusten, jotka asuttivat mökkejään suurten järvien seuduilla, eivätkä

voineet palata Suomeen vaikka olisivat halunneetkin. Sen sijaan menestyneitä, eläkepäiviään Floridan auringossa täysin rinnoin vietäneitä suomalaisia hän piti elämäntavaltaan ehkäpä hieman höpsähtäneinä. Käsikirjoituksista myös näkyy, että Karjalainen oli eräässä mielessä sokea omalle yhteiskuntaluokalleen. Paitsi kulttuuriasioistaan Suomen Leijonan Ritarikunnan ansiomerkin saanutta Helmi Osterbergiä, hän ei oikeastaan osannut kommentoida kielitaitoista, lukenuutta ja aktiivista kaupunkilaista suomalaissiirtolaista – siis niitä henkilöitä, jotka toimivat hänen kiertueensa järjestäjinä. Tietenkin tähän on myös vaikuttanut se, että taiteilija joutui kirjoittaessaan miettimään, mikä todella kiinnostaisi suomalaista sanomalehdenlukijaa. Eräässä konseptissaan hän oli laajemmin päivitellyt sitä, miten vaikeaa oli järjestää lausuntailtoja, kun suomalaissiirtolaiset olivat vieneet yhteiskunnalliset jakolinjansa mukanaan, ja oli oletettavissa, että vasemmiston haalissa järjestettyyn tilaisuuteen ei toinen puoli osallistuisi ja päinvastoin. Tämän käsikirjoituksen *Karjala*-sanomalehti oli kuitenkin hylännyt – aihe ei siis toimituksen mielestä sopinut 1960-luvun suomalaiselle lukijakunnalle.

Kastehelmi Karjalainen ja hänen tyttärensä saivat pitkäaikaisia ystäviä kiertueeltaan. Sekä kirjeitä, kuvia että lahjoja lähetettiin puolin ja toisin monia vuosia. Jotkut uudet ystävät myös vierailivat taiteilijan kotona seuraavina kesinä. Arvatenkin kyseessä olivat juuri nämä matkustamaan pystyvät, ylemmän sosiaaliluokan siirtolaiset, jotka sanomalehtiraportoinnissa kuitenkin olivat jääneet vähemmälle. Näin ollen sekä muutamien amerikkansuomalaisten että Kastehelmi Karjalaisen ja Tertun kokemusmaailmat muuttuivat ylijaraisemmiksi lausuntakiertueen ansiosta.

Lähteet

Kastehelmi Karjalaisen arkisto
Hanneleena Hieta: Terttu Karjalaisen haastattelu
12.12.2013.

Kirjallisuus

Leinonen, Johanna (2011): *A Yankee boy promised me everything except the moon: changing marriage pattern of Finnish migrants in the U.S. in the twentieth century*, Heikkilä, E. and Koikkalainen, S. (Eds.), *Finns Abroad: New Forms of Mobility and Migration*. Turku: Institute of Migration, 82–102.
Österlund-Pötzsch, Susanne (2003): *American Plus. Etnisk identitet hos finlandssvenska ättlingar i Nordamerika*. Helsinki. Svenska Litteratursällskapet i Finland.